

NOVOTNY TIHAMÉR

„Stációk 8.1–2. – Megalázott embervilág”

Kis összefoglaló Lois Viktor művészetéről

két kiállítása kapcsán

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Az életnek nevezett kihívást nem lehet másképp túlélni: alkotni kell!

Minden valószínűség szerint ez lenne Lois Viktor életben és létben maradásának legfőbb premiszája, kiindulópontja, mondhatni, modus vivendi, amely folyton-folyvást át- és túlségítette őt a váltságos, nehéz emberi konfliktusokkal terhelt időszakokon, a feltörhetetlennek és megszakíthatatlannak tűnő, szűkebben vagy tágabban értelmezhető társadalmi, netán politikai közegellenállások változatain, a létrontások lélek- és személyiségromboló, durva s egyszersmind kegyetlen vírusmódosulásain és káros sejtburjánzásain.

Mindig a „környezetem különböző visszasságai váltották ki belőlem az alkotói feleleteket. Úgynevezett példaképem vagy mesterem lényegében nem volt. *Szabad autodidakta* vagyok, és a mai napig is úgy látom, hogy a művészet szabadsága és önállósága annyira fontos, hogy se csoport-, se pénzügyi, se fogyasztói érdek – stb. – nem befolyásolhatja annak őszinte, igazságkereső útját” – vallotta nekem az általam szerkesztett *”SZAF” DOKUMENTUM ’86–’88* című alternatív művészeti újság próbaszámában, 1989-ben, egy vele készített interjúban.¹

Valóban, ez a hiperérzékeny őstehetség mindig a szabadság, a függetlenség, a kívülállóság és kívülmaradás, az ellenkezés, az ellenállás és szembefeszülés magatartásával, valamint a megbékélyozhatatlan kreativitás, illetve az eruptív fantázia gyakorlatával válaszolt és válaszol az élet beszűkítő-beszűrítő, egyengondolkodást követelő, légszomjat okozó, méltóságromboló szorításaira.

Az ember nem csikk, nem lehet elnyomni (1980) – hirdette egyik korai faszobrának címében, s ez a hitvallásszerű gondolat makacsul végigvonult egész eddigi életén, jelen volt művészi tevékenységének minden mozzanatában, s ma is ez ars poeticájának veleje.

Lois Viktor alulról jött, a szénbányászat egykori szocialista fellegvárához tartozó falusi környezetből, ezért mérhetetlen akadályokat kellett leküzdenie ahhoz, hogy gátlásaitól megszabadulhasson, hogy enyhén szólva szokatlan, bizarr, rendhagyóan különös látásmódjának hangot adhasson, szemléletéhez megfelelő formákra lelhessen, életérzéséhez értő barátokat, új és kézhez álló médiumokat találjon.

Ehhez a felemelkedéshez a legtöbb inspirációt – a tatabányai próbálkozások után – egy jó darabig a szentendrei Vajda Lajos Stúdió felszabadítóan tápláló közegéből merítette.

Páratlan, többszörösen megújulni és újjászületni képes, hosszú időszaka volt ez a szentendrei képzőművészeti élet neo- és posztavantgárd csoportjátzmáinak a ’70-es évek elejétől-közepétől a ’90-es évek elejéig-közepéig, sőt egészen 2002-ig, a VLS jubileumi kiállításáig. Azonban ezen a teljes Műcsarnokot betöltő s számtalan multimediális rendezvénnyel kísért gigamanifestációon sajnos Lois Viktor csak néhány, 1980–81-ben készített munkájával vett részt. Ennek az volt az oka, hogy a hajdani felejthetetlennek tűnő, megbonthatatlanul ígérkező és öröknek hitt művészbarát-ságok megbomlottak, megszakadtak vagy átalakultak a VLS-ben, s alkotónk számára nem maradt más lehetőség, mint a teljes önállóság kivívása, a saját, független, az önmagára szabott és mért egyedüli út kitaposása, kijárása.

Ennek ellenére véleményem szerint Lois Viktor szellemi értelemben mindig is a szentendrei Vajda Lajos Stúdió családfájához tartozik, s fantasztikusan gazdag életműve ennek a fának egy igen messzire nyúló, többszörösen gyökeret eresztő s új életlehetőségeket teremtő, örökösen megújulni kész ágát képezi.

Vagy másképpen fogalmazva, a VLS elsüllyedt Atlantiszának már elhunyt vagy még élő súlyos egyéniségei önálló pályákon keringő, fényes szatellitekként élik életüket szerte e kishazában s a nagyvilágban. Mert a VLS bizony nem szűkölködött a rendhagyó életműveket teremtő, besorolhatatlan személyiségekben, tehetségekben.

LOIS VIKTOR (1950) Acton (USA)

A néző, az értelmező, bárki, aki megismerkedik Lois Viktor 1971-től napjainkig datálható műveivel – az ipari és mezőgazdasági fém alkatrészekből összeeszkábált konstruktivista plasztikáival; az üres tereket alkalmazó, szürrealis lélekformákká alakuló, organikus faszobraival; a kisszerűségeibe, kicsinyességeibe süppedt, pótcselekvéseibe felejtkezett embereket és viselkedési szokásokat, a rossz társadalmi beidegződéseket pellengérré állító fa–fém(–üveg) kisplasztikáival és első mobil szobraival; az antidesign jegyében születő nagy magyar bútorépítő programjának tudományos fantasztikumba illő lakberendezési tárgyaival, audiovizuális kellékeivel és eszközeivel; az állítólagos technikai haladás nyomában keletkező nagy magyar járműprogramjának a lehetetlenségig vitt, mégis működőképes kerékpárjaival; hangszerprogramjának ipari alkatrészekből összeállított, megszólaltatható, élőlényyszerű instrumentumaival, kis, közepes és gigaméretű zeneszerszám-szobraival; nagy magyar testépítő és szellemleépítő szalonjának monumentálisan látványos gép-dinoszauruszaival; fémhulladékokból hegesztett tatabányai *Turul családjának* varázslatos formavilágú szabadtéri szobraival; *Konténerembernek* nevezett óriás méretű utaztatható koncertdobozának összművészeti színpadával –, az egyrészt valósággal „megsemmisül”, másrészt az egekig lelkesül a termés gazdagsága, a formaadás merészsége és költői szárnyalása, a színhasználat redukált következetessége, a kivitelezés kifogástalansága, a megoldások ötletessége, a képzettársítások szokatlansága, egy szó, mint száz: a nyilvánvaló zsenialitás láttán.

Ám Lois Viktor esetében nemcsak a művek lehengerlő mennyisége, de az épített, az átalakított, a működtetett, az életben tartott, a nemzetközi kontextusba hozott objektumok száma is ámulatba ejti az embert Szentendrétől Tatabányáig, Tatabányától Tajvanig, Tajvantól a Boston melletti Actonig.

Találunk itt „*Fordított felhőmosó [privát] műtermet*” Szentendrén; saját hangszer-szobraival felöltött „*Hangfürdőt*”, *Hidegzuhany Galériát*, *Nyári Nemzetközi Fémszobrász- és zenei alkotótelepet* Tatabányán, szülői fészekből átalakított *Alkotóházat* Bánhidán; valamint *Nemzetközi Kortárs Művészeti Központot* – hangárnak is beillő házzal, stúdióval, műteremmel, kőbányával, szoborparkkal – az amerikai Actonban.

S akkor még az alkotó hangszer-objektjein játszó művészalakulatairól nem is beszéltünk, a *Mosoly-mosó zenekartól* a *Nehezék Csoportig*, a *Vonzerőtől* a *Lois-Loisig*, a *Gondolatnehezéktől* a *Tundrahangig*.

Lois Viktor sokoldalúságába persze beleférnek még a performanszok, a kisfilmkészítések, a hajdani szendvics-diák és hangos vetítések, valamint a dalszövegírások is.

A rendszerváltozás előtt keletkezett műveit sorolták már az „átkosban” dívó „buherakultúrához” is, amelyben az emberi lelemény szemben áll a pusztulás, a technikai elzártság, az elszigeteltség, a bezártság kultúrájával.

Juhász Kristóf írja róla, hogy Lois munkáit látván „felidéződik [az emberben] az ipari hulladékok között gázoló, gyűjtögető, posztmodern nomád, futurisztikus barbár képe”, aki nem melleleg mesebeli legény módjára ugyanolyan természetességgel készít „tündérsípot vadrózsából”, mint „hegeszt össze *Zeneoltárt* biciklivázból, mosógépdobból”.²

A szürrealizmusba oltott dadaizmusáról, vagy fordítva, a dadaizmusba oltott szürrealizmusáról, azaz bútorairól, járműveiről, hangszer-szobrairól helyesen állapítja meg Dékei Krisztina, hogy azok „egyszerre találmányok és költői tárgykollázsok, funkcionálisak és diszharmonikusak, logikusak és érthetetlenek, gépek és élő organizmusok, nehézkesek, de könnyedek”.³

Akad olyan értelmező is, aki az iróniát, a humort és a kritikai alapállást egyaránt képviselő Lois munkákat a *(neo)art brut* irányzatához kapcsolja (Lóska Lajos).

Andrási Gábor mondatai azonban, amelyeket a nyers, a kívülálló, a látomásos műveket alkotó Bogdándy Zoltán Szultánról írt, nagyon is illenek az újabban hasonló alapállásból dolgozó Lois Viktor *Stációk 8.1–2.*, avagy: a *Megalázott embervilág* című mellbevágó ciklusára is. Merthogy a lelki-szellemi alkotótárs (B. Z. Sz.) „munkái rendre a társadalmi anomáliák, az igazágtalanságok, a kiszolgáltatottság, az emberi gyarlóságok példázatszerű felmutatására tesznek kísérletet. Én jobban szeretem, amikor önironikusan hiperrealistaként határozza meg magát; és tényleg: művészetében a valóság – a testi és lelki szenvedés, az agresszió, az erőszak, a szociálisan alul lévő élete – fel-fokozott nyíltsággal, ha tetszik, (hiper)reális módon jelenik meg” – fogalmaz Andrási.⁴

Lois Viktornak ez az újabb keletkezésű, az emberiség történetét parabolisztikusan Ádám-Évától a mai állapotáig levezető, a mai létrontott állapotába sűrítő szoboregyüttese több mint tíz éven

keresztül formálódott, alakult, gyarapodott, mígnem a tavalyi szentendrei „stáció”⁵ után eljutott a debreceni MODEM 3. emeleti kiállítóterébe.⁶

Ha alkotónk eddig – a saját szavajárása szerint – műveiben mindig „a tragédia fölé helyezte az iróniát”, akkor most megfordítva szerzői alapállását, „az irónia fölé helyezte a tragédiát”. S ezt Dékei Krisztina is kiválóan érzékelte a már említett írásában, amely szerint Lois munkái ezúttal „egy komoly/komor »mondanivaló« szolgálatába álltak”. Sőt, ahogy ő mondja: „a sok vallási utalás (bűnbeesés, fejjel lefelé történő keresztre feszítés, jól megkomponált kínzás) mégiscsak valamiféle, az Isten által magára hagyott világra utal, ahol már maga a létezés is kín és szenvedés, amelyből csak a *Fejköszörülő* halál hoz megváltást – már ha hoz”.⁷

Valóban, itt mintha a művész – a Krisztus kínszenvedésére is célzó *Stáció-sorozat* eddig elkészült darabjain keresztül – leginkább a fájdalomokozásra, a megalázásokra épülő, megváltoztathatatlanoknak tűnő emberi és társadalmi kapcsolatok modellezésére, szimulálására helyezte volna a hangsúlyt. Kétségtelennek tűnik, hogy a durván, minden szépelgés nélkül kifaragott (fájdalmasan lebutított) emberi testrészekből összeállított, reménytelen, megvert pózokba helyezett „baleseti tesztbábuk” perfekten csillogó-villogó szenttelen mosógépdobok általi rafinált gyötörtetéssel az okulás szemléltetőeszközeit kívánta megalkotni a művész.

Íme, itt áll előttünk az ember aljas, szadista, megátalkodott, „korrupt” természetének elrettenítő példatára! – mondja Lois. Mert a kilenc⁸ interaktív „jelzőberendezésben”, gombnyomásra működésbe hozható „elektromos-mechanikus figyelmeztetésben” sokkoló módon artikulálódik az alkotó véleménye az összemberi állapotok kórképéről.

Paksi Endre Lehel megszívlelendő kontextusba helyezi ezeket a fájdalomműveket, amikor azt mondja, hogy „érdemes felidézni Stanley Milgram amerikai társadalomtudós hatvanas évekbeli engedelmesség-kísérletsorozatát. Milgram a felelősséget magáról elhárító, autoritásnak engedelmeskedő – megkérdőjelezhetően szuverén – személyek gyilkolási hajlandóságát vizsgálta. Mindezt akképpen, hogy egy általuk csak másik kísérleti alanynak hitt, nem látható személyt (aki valójában színész volt, és mímelte az üvöltést, majd az agóniát) közülük hányan hajlandók vezényszóra, egy gomb megnyomásával halálos, maximális áramütéssel illetni. Az eredmények lesújtóan világossá tették, hogy az emberek kétharmada ebben az engedelmességi helyzetben gyilkos lenne. [...] Érdekes adalék továbbá, hogy a gyötrelmekozás hajlandósága akkor csökkent, amikor a gombnyomó látta az eredményét annak, hogy mit tesz.”⁹ Valószínűsíthető tehát, hogy Lois Viktor szobrainak nézők általi „gyötörtetése” – ha nem is azonnali, de késleltetett reakcióként – pszichésen hasonló, atavisztikus emberi érzéseket léptet életbe.

Lóska Lajos értelmezésében a piros színű fémvázakra erősített piros villanymotorok s az egyetlen gombnyomásra párat döccenő, de nem forgó, fémből készült mosódobok a gonoszt testesítik meg. Véleménye szerint, amellyel nekünk is célszerű egyetértenünk, a művész metaforájában maga az ipari civilizáció, a fogyasztói lét semmisíti meg a neki kiszolgáltatott embert.¹⁰ Bár ehhez a sátáni erők szolgálatába szegődő alanyok cselekedethozama, azaz a mérték és minta nélküli istentelen emberi magatartás is derekasan hozzájárul – teszem hozzá én.

Lois Viktor az írásom elején említett, vele készült beszélgetésben a következőket mondja korai korszakáról: „A faszobrászatot [1984-ben] teljesen abbahagytam. Úgy éreztem, ebben a stílusban már minden lehetőséget kiaknáztam. Kezdetben ezekkel a művekkel az az őszinte, naiv elképzelésem volt, hogy a szép, esztétikus látvánnyal az embereket jobb belátásra lehet bírni. A nevelés, a jellemformálás eszközének tekintetem a szépséget. Egyébként a korábbi, tömbszerű szobrászszemlélet ellenében akartam tevékenykedni. Úgy éreztem, a szobrokat levegősíteni, könnyíteni kell, hogy a szél átjárhassa őket, hogy a természet beléjük költözhessen, s rejtett zugokat kell kialakítani bennük, hogy legyen negatív terük is, amely az ember pszichéjét is képes kifejezni. Ma már azonban gyorsabb, ironikusabb, konkrétabb, figyelemfelkeltő és leleplező jellegű reagálások kellenek. Az elvontan esztétikus faszobrokra mintha nem lenne szükség. 1983-ban azonban volt még egy utolsó, nem egészen sikeres kísérletem. A Ferencvárosi Pincetárlat kiállításán, amelynek »fedőnevét« vagy koncepcióját az »*Ember a kapcsolatok tükrében*« címben adtam meg, már fa-fém kombinációjú szobrokat állítottam ki.”¹¹

Milyen érdekes, tanulságos s talán megvilágító erejű tény, hogy a 2002-től külföldre távozó, majd Tajvanon s legfőképp az amerikai Actonban új életet kezdő, de a magyarországi kapcsolatait

a mai napig megtartó és ápoló Lois Viktor újra a valamikor abbahagyott (mert idejétmúltnak ítélt és lenézettnek érzett) faszobrászat felé fordult. A művész valószínűleg megértette, hogy a problémafeltárás, a kritikai attitűdöt, a társadalmi tükröképtartást, a humort és az iróniát (vagyis az igenbe rejtett nemet) egyesítő paradigmatis, moralizáló és funkcionális gépalkatrész-szobrászata – amely leginkább a gyarló és visszás, ám legfőképp a legyőzendő negatív, létrontó emberi viselkedésformákat és tulajdonságokat, valamint az elidegenedést állította pellengérré – a faszobrászat személyességével, őszinteségével és esendőségével kombinálva még inkább filozofikusabbá és kifejezőbbé, sőt drámai erejűvé, felkiáltó móddá tehető.

Mit mondjunk, nem egy derűs világ ez, ám a tragikus-ironikus *Stáció-szobrok* és az újraértelmezett édeni szituációk (*Éva az Új Édenből GMO gyümölcsökkel; Cukorasszony fekszik a cukorstrandon*) gunyoros, keserű-humoros fájdalomkapszulái könnyörtelenül szíven találnak bennünket.

JEGYZETEK

¹ Önfinszírozó, rejtőzködő, mosolyosó művész – Beszélgetés Lois Viktorral = NOVOTNY Tihamér, *Szétguruló üveggolyókban...*, Vajda Lajos Stúdió Kulturális Egyesület, Szentendre, 2002, 130.

² JUHÁSZ Kristóf, *Fakönyvek fémsikollyal*, Magyar Idők, 2016. június 7., 17.

³ DÉKEI Krisztina, *A mosódob mestere – Lois Viktor: Megalázott embervilág*, Magyar Narancs, 2016/28., 32.

⁴ ANDRÁSI Gábor, *Rákoskerti hajlék – Bogdándy Zoltán Sultán magánmúzeuma Budapesten*, MŰÉRTŐ, 2016. július–augusztus, 8.

⁵ Ferenczy Múzeum Centrum, Szentendre, 2016. június 3 – július 7. (kurátor: Bodonyi Emőke)

⁶ MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ, Debrecen, 2017. március 18 – május 4. (kurátor: Bodonyi Emőke)

⁷ DÉKEI, *i. m.*, 33.

⁸ A Ferenczy Múzeum Centrumban és a MODEM-ben csak ugyanaz a nyolc mű került kiállításra.

⁹ PAKSI Endre Lehel, *Csak egy gombnyomás – Ferenczy Múzeum, Szentendre*, MŰÉRTŐ, 2016. július–augusztus, 8.

¹⁰ LÓSKA Lajos, *Figurák mosógépdobokkal – Lois Viktor Megalázott embervilág című kiállítása (Ferenczy Múzeum, Szentendre, 2016. 06. 03 – 08. 07.)*, Új Művészet, 2016/7, 12–14.

¹¹ NOVOTNY, *i. m.*, 127.

